

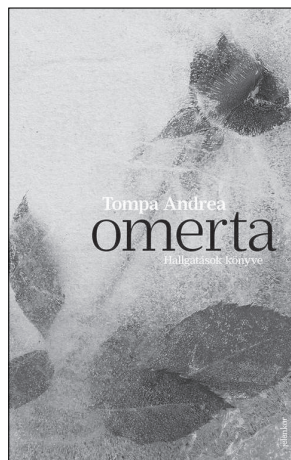
A HALLGATÁS ÖSVÉNYEI

Tompa Andrea: Omerta. Hallgatások könyve

„Engem a tanúk érdekelnek” – szögezi le Tompa Andrea a legutóbbi regénye műhelytitkaiba bepillantást engedő, *Így írtam az Omertát* című esszéjében.¹ Az új, immáron harmadik Tompa-regény négy főhőse pedig valóban tanú, az erdélyi magyar történelem egy nem túl fényes és szívderítő korszakának, az ötvenes évek kommunista diktatúrájának és a korabeli magyar kisebbség megpróbáltatásainak tanúja. A tanúk dolga pedig a tanúskodás, ennél fogva ők a történet(ek) elbeszélői is – beszélnek, beszélniük kell, kinek belső, kinek külső kényszer hatására.

Szabó Zóld Kali, az erőszakos férje elől szökő széki asszony azért mesél, mert a történetmondás a hagyományhoz való kötődést jelenti számára, mely segít megtartani önzoneségét az új élethelyzetben, idegen környezetben is. „De én nem tudok hallgatni. Én mindég kell beszéljek. Mert én ha hallgatók, olyan szomorú leszek, hogy jó, hogy ugorjak a kútba. [...] S hogy ne legyen az ember olyan egyedül, azért kell mesélnem.” (7.) A harmincas éveinek vége felé jár, gyermektelen Kali monológja akkor indul, mikor végső kétségbeesésében egy éjszaka elhagyja férjét és begyalogol falujából Kolozsvárra. Másnap elszegődik cselédnek Décsi Vilmoshoz, a „szerencsés kertészhez”, sorsa jobbra fordul, de magánya nem sokat enyhül, annak ellenére sem, hogy idővel a gazda szeretője lesz. A férfi szívesen elhallgatja vacsora után az asszony ízesen előadott mondáit, népmeséit, de bosszantja annak egyszerű, paraszti, „feudális” gondolkodásmódja, Kali pedig pontosan érzi, hogy Vilmos nem vele, hanem csak mellette él, s mikor kapcsolatukból gyermek születik, a kertész kiöltözteti fiacskájukkal együtt a szomszéd faluba. A nő úgy érzi, elárulták, a férfi azt mondja, éppen hogy „megcsinálta a szerencséjét”. De hát „[m]inden ember a maga nevében tudja mondani az igazságot” – jegyzi meg bölcsen Kali, s mintegy továbbadva Vilmosnak a narrátori stafétát, a kisiúnak címezve hozzáteszi: „[a]kkor majd ő jobban elmondja néked, hogy volt mind ez” (128.).

Décsi Vilmos, a munkássorból önerőből kiemelkedő autodidakta rózsanemesítő azonban nem a széki asszony történetét mondja tovább, nem ennek a mesének a másik oldalát mutatja be – azaz valamiképpen mégis. De elősorban ő is magáról beszél és arról, ami őt érdekli, tehát a rózsáiról. Meg arról, amiről a „bőrkabátosok” beszélni kényszerítik: „Mert itt kell üljek a Szekuritátén, és magyarul írok, írom a deklarációt. [...] El fogom mondani életem fő stációját. Mert aki nem mondja el maga, ahelyett elmondja más. S abban nekem nem lesz köszönet.” (133.) Így kezdődik *Vilmos könyve*, a regény

¹ Tompa Andrea: *Így írtam az Omertát, Jelenkor*, 2017. július–augusztus, 820.

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017
628 oldal, 4490 Ft

második, legterjedelmesebb része, amely egyszerre felemelkedés- és hanyatlástörténet. Az egyszerű kertészből ugyanis egy hatalmas állami kertészet, a Stáció igazgatója lesz, továbbá párttag és egyetemi tanár, még a legnagyobb nemzetközi rózsakiállításra is kijut Párizsba, sikert sikerre halmoz, de a dicsőségnek ára van: elveszíti barátait, lelki nyugalmat, sőt, féltett szabadságát is. Lépésről lépésre csúszik bele ki sem mondott politikai alkukba, de nem azért, mert nem látja át ezeket a helyzeteket, hanem mert nem akarja látni. „A tanúk pedig tévednek, látnak, félrenéznek” – írja a szerző a már említett esszében, és valóban, Vilmos története a „félrenézések” története, hiszen enélkül képtelen lenne azon megalkuvások sorára, melyek pályája felívelését szolgálják. Az, hogy ezek a félrenézések mégiscsak lelkiismereti konfliktust jelentenek számára, implicit módon a folytonos magyarázkodási kényszerből derül ki, ahogy önmaga előtt mentegetőzik: „Egy magyar akármit mond, azt nem tudja úgy mondani, hogy abból ne legyen baj. Szóval hallgattam. Mert biza előre kell nézni, nem mind hátra. [...] Szerintem mi most csendbe kell maradjunk, nem kell a baj. Csináljuk a dolgunkat és gátá.” (293.) Vagy máshol: „Én mindig azt mondom, nem kell úgy küzdeni, forró fejjel. [...] Kompromisszum. Nekünk itt csak az lehet, hogy kompromisszumot kell kössünk. Meg kell alkudjunk az étellel is, amibe vagyunk, a virággal is. Aki fanatikus, nem egyezkedik, beledöglök. Megcsinálni a legjobbat, amit tudunk, de a legjobb is mekkora megalkuvás.” (382.)

Az *Omerta* egyik legnagyobb erénye az, hogy valamiképpen eléri, az olvasó ne törjön pálcát a szereplők fölött. Bravúros teljesítménynek tartom azt a fajta jellembrázolást, amely mindenfajta eufemizmus nélkül mutatja be egy adott szereplő szavait és tetteit, semmit el nem véve azok etikai súlyából, másfelől azonban empátiát és megértést tanúsít, elbizonytalanítva ezzel a könnyed, magabiztos ítéletalkotás szándékát. Décsi Vilmos alakja tulajdonképpen minden egyértelmű hibája ellenére is szimpatikus, talán éppen azért, mert Tompa nem nagyította, torzította valamiféle mitikus gonosz szereplővé – hétköznapi kis hazugságaiban, nagyon is emberi gyengeségeiben könnyen magunkra ismerünk. Ráadásul nem is minden erkölcsi dilemmára olyan egyszerű a válasz: vajon az, hogy Vilmos az '56-os magyarországi események hatására megbolydult Kolozsvárról vidékre küldi diákjait, a lelkes és izgága magyar egyetemistákat, nehogy bajba keveredjenek (bajt csináljanak?), gondoskodó, bölcs döntés vagy önös érdek, gyáva maga-mentés?

A kétségkívül opportunistá, de lelketlennek azért nem mondható rózsanemesítő idővel azért eljut a felismerésig, hogy az általa választott út nem egészen oda vezetett, ahova szerette volna: „Az a sok beszéd, közben kint nyílik a rózsa. Nem szabadott volna nagy embernek lenni. Nagy ember már csak mind beszél, gyűlésbe, egyetembe, bizottságba, felköszönt, megnyitja, felavatja, bevezeti, szakérti, véleményezi. Ott ülnek, mind hallgatják, hát azt hiszik, hozza a nagy ember a zsebébe az olyan okosságot, hogy csoda. Pedig csak az izmait mozgatja az arcán, s a hangszálait.” (336.) A „kolozsvári Micsurin” banális tragédiája, hogy sorsát egyre inkább mások írják, nem ő maga; mikor beszélni szeretne, hallgatnia kell, mikor hallgatna, beszélni kényszerül.

A harmadik könyv elbeszélője, Annuska viszont attól szenved, hogy nincs, aki meghallgassa. Anyja meghalt, apja alkoholista, szerzetesnek állt testvérét alig látja. A tizenhat éves lánynak nap mint nap kemény munkát kell végeznie, hogy – folytatva a családi hagyományt, a hóstáti zöldségtermesztők életmódját – biztosítsa megélhetésüket. Magányát csak öreg lovukkal, Pujával tudja megosztani, olykor pedig – apja tiltása ellenére – elhunyt édesanyjával „beszélget”.

„Én már tudom, hogy az ember mikor neki annyi a bánat, kell beszéljen. Kell mondja ki szavakkal valakinek. Mindegy kinek, csak mondja ki. Én még egy fakanálnak is tudom mondani.” (486.) Az érzelmi vákuumban fulladozó kamaszlány – némi feltételezhető apakomplexussal a háttérben – végül szintén a „szerencsés kertésznél” köt ki, Décsi Vilmos műzsjája ez szeretője lesz, azonban, hasonlóan Kalihoz, ő sem talál valódi társra a férfiban:

amikor igazán fontos volna, nem számíthat rá. Mintha ebben a részben, Annus könyvében lenne legszembetűnőbb az az emberi kommunikációt illető székszis, amely az egész regényt átthaja: az a fájdalmas felismerés, hogy milyen kevésbé tudunk magunkról úgy beszélni, hogy azt a másik megértse, s hogy milyen nehezen fejtjük meg a másik szavaiba kódolt üzenetet. Az *Omerta* négy főhőse közül talán Butyka Annuska az, akiben a legtöbb nyitottság és vágy van arra, hogy megossza érzéseit, gondolatait valakivel, de kudarcélményei hatására lassacsckán ő is feladja:

„[...] egy akkorát akarok kiabálni, hogy leessen a hold az égről. S hogy addig mind kiabáljak, hogy ne legyen több hangom, s ne tudjak többet egy szót mondani. Mert akkor biztos nem fogok senkinek beszélni.” (500.)

A nagyobbik Butyka lány, Róza – szerzetesi nevén Eleonóra – elbeszélése akkor kezdődik, mikor kegyelmet kap a román államtól és kiengedik őt év után a börtönből, ahova koncepcióv vádak alapján került, pusztán apáca volta miatt. Őt bizonyos értelemben kétféle fogadalom is némaságra ítélné, egyfelől a szabadulása feltételeként aláírt hallgatási parancs, az *omerta*, másfelől szerzetesi fogadalma, amely közvetlenül nem tiltja ugyan a beszédet, de az a szellemiség, attitűd, melyet ezzel az életformával magára vállalt, ellentétes minden fecsegéssel, szószátyársággal, fontoskodó önelemzéssel. Éppen ezért a fizikailag megnyomorított, de lélekben ép és hitében megingathatatlan szerzetesnő csak hűga kitarító könyörgésére hajlandó belekezdeni vallomásába:

„Csak a testvérem miatt mondom el. A testvérem miatt, mert annyit kérlek. Pedig mondom neki, aki olyan elhívást kapott, mint én, az nem magáról beszélget. Mi nem szoktunk saját magunkról beszélgetni. Nem illik. S a személy nem fontos, értse meg. Aki beszél, az személyválogató, mert kiválasztja magát. [...] És nincsenek is nekem szavaim, hogy én beszélgessek. Azért van az ima.” (507.)

Az ima pedig biztóságot, kereteket ad Eleonóra nővér számára, sőt – ahogy Kalinak a mesemondás – neki ez jelenti önazonossága zálogát, akár magyarul, akár románul imádkozik, tehát nyelvi vonatkozásokon is felülemelkedve: „Isten szava mindenütt velem van, gondolom, sose kellett magamra maradjak, hogy egyedül legyek. Csak az emberek közt kell annyi szókat mind mondani, beszélni rettenetes sokat. [...] Nekem egy semmi a nyelv. Mindegy, melyik milyen. Egy semmi. Mert az csak az emberek közé való. Az a nyelv, amin az ember mondja a magáét, mindig csak kér vagy magyarázni akarja magát, az nem más nekem, mint a ruha, kell viseljük. [...] Ezt itt künn a világba viselni kell. S nekem már mindegy, milyen rongyba vagyok öltözve.” (568.)

Tompá legutóbbi, *Fejtől s lábtól* című regényének két orvosához hasonlóan az *Omerta* főhősei sem „ügyes” elbeszélők: küzdenek a nyelvvel, a nyelvi önkifejezéssel, s éppen ez a fajta küszködés hitelesíti mondanivalójukat. A fentiek alól talán csak a széki asszony pergő nyelve kivétel, de ő sem saját érzéseit, gondolatait kifejezésében bizonyul virtuóznak, hanem a mesélésben. Így az olvasó, bár igazán szépen formált, a tájnyelvi kifejezéseknek köszönhetően erős atmoszférát árasztó szöveggel találkozik e könyv lapjain, mégis átüt számára ezeken a mondatokon a beszélők bizonytalansága, törekenysége.

Nem mellékes az a körülmény sem, hogy a négy narrátor egyike sem értelmiségi a szó klasszikus értelmében. A három női szereplő szinte teljesen iskolázatlan, még Eleonóra műveltsége is csak vallásos, lelkiségi írásokra szorítkozik, ahogy Vilmos is a több évtizedes munkájának, tapasztalatának, nem pedig a képzettségének köszönhetően jut magas pozícióba. Mindez pedig azért érdekes, mert többek között ennek a ténynek tudható be, hogy a négy tudatfolyamszerű monológ nagyon közvetlen és áttetsző – hiányzik belőlük mind a távolságtartó hideg önreflexió, mind pedig a jól hangzó, de üres általánosságok szajkózásának rutinja. Persze a pozitív értelemben vett egyszerűség, sallangmentesség még nem azonos a teljes őszinteséggel. A szégyenletes vagy éppen fájdalmas szituációkról, kapcsolatokról sokszor nem magától az érintettől értesülünk, hanem valamelyik má-

sik szereplőtől – így például arról, hogy Annus még kétgyermekes, férjes asszonyként is Vilmos szeretője marad, Eleonóra elbeszéléséből tudunk, az pedig, hogy a rózsanemesítő minden találkozásukkor rendre összeveszik édesanyjával, Kali könyvéből derül ki.

A szerző rendkívül jó arányérzékkel adagolja és helyezi el könyvében a fokozatosan mozaikképpé rendeződő információ-töredékeket, ezzel is fenntartva az érdeklődést, valamint egyfajta tagolást, ritmust biztosítva a szövegáradatnak. Egyedül Vilmos könyvében érezheti úgy az olvasó, hogy valamelyest monotonná teszik a történetmondást az ismétlődő mozzanatok, melyek egy idő után mintha nem árnyalnák tovább a férfiről kirajzolódó képet. Holott meg kell hagyni, Tompa kiváló portrékat rajzol – azazhogyról ír –, érzékletes, pontos, egyéni vonásokkal, ahogy korábbi két regényében is. Ráadásul ezek a markánsan egyénített szereplők mindig „másban mossák meg arcukat”, tehát a narratív szerkezetnek köszönhetően történeteik egymást színesítik és értelmezik. Itt ismét eszünkbe juthat a *Fejtől s lábtól* két névtelen főhőse, hiszen esetükben még formailag, nyelviileg is egymásba szövődtek a szövegek, míg azonban az erdélyi orvosok én-te kapcsolatából a mű végére „mi” lesz, addig az *Omerta* négy elbeszélője minden szerelmi és rokoni szál ellenére végső soron elszigetelt marad. Valami jóvátehetetlen magányosság betonozza be őket, mely a kor nyomasztó légköréből és egyéni sebzettségeik kevercséből áll össze. Ezért lehet a hosszú monológok hömpölygése ellenére is Tompa új regénye a *Hallgatások könyve* – ahogy az alcím szól –, mert ebben a fénytörésben már az is nyilvánvalóvá válik, hogy a jó száz oldalnyi szöveg legfontosabb szervezőeleme paradox módon maga a hallgatás. Érdemes kézbe venni ezt a kötetet, elveszni a beszéd rengetegében, hogy aztán rátaláljunk a hallgatás ösvényeire.